

**CERUL ÎNSTELAT
SAU DESPRE ROLUL METEOROLOGIEI
ÎN DESCOPERIREA CONȘTIINȚEI DE SINE LA KANT**

ION MILITARU*

Este evident că **cerul emblemă** sub a cărui putere se așează Kant atunci când rostește ultimul cuvânt al *Criticii rațiunii practice* nu este cerul astronomiei pe care îl studiasse în perioada sa de început, cerul din *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels, oder Versuch von der Verfassung und dem mechanischen Ursprunge des ganzen Weltgebäudes nach Newton'schen Grundsätzen abgehandelt*, și nici cerul la care face referire în *Critica rațiunii pure* sau *Critica rațiunii practice*. Nu este nici măcar cerul, mult mai prezent și mult mai explicat, în *perspectiva* sublimului, din *Critica facultății de judecare*.

„Două lucruri umplu sufletul cu mereu nouă și crescândă admirație și venerație, cu cât mai des și mai stăruitor gândirea se ocupă de ele: **cerul înstelat deasupra mea și legea morală în mine**. Pe ambele nu am voie să le cercetez și să le presupun numai, ca și când ar fi învăluite în întunecimi sau situate în extravagant, în afara orizontului meu; le văd în fața mea și le leg nemijlocit cu conștiința existenței mele. Primul începe din locul pe care-l ocup în lumea sensibilă externă și lărgeste conexiunea în care mă aflu, în spațiul imens de lumi peste lumi și de sisteme peste sisteme, și pe deasupra în durata ilimitată a mișcărilor lor periodice, a începutului și duratei lor. Al doilea începe de la eul meu invizibil, de la personalitatea mea, și mă reprezintă într-o lume care are o adevărată infinitate, de care numai intelectul își poate da seama, și de care (iar prin ea, în același timp, și cu toate acele lumi vizibile) mă recunosc legat, nu ca în prima, numai contingent, ci în chip universal și necesar”¹.

Este absolut clar că nu un astfel de cer fusese obiectul preocupărilor sale anterioare. Când își elaborase cartea sa de astronomie, ocupându-se de cer, metaforele nu aveau ce căuta, erau îndepărtate cu grijă și, la nivel de conștiință, erau eliminate metodologic. *Cerul înstelat aflat deasupra mea*, prezent aici, nu era mai mult decât o metaforă. Or, Kant nu îndrăgea metaforele, iar la nivel de metodologie, nu se exprima prea favorabil despre stil și avantajele sale în cunoaștere.

* Cercetător șt. I dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, al Academiei Române; e-mail: militaruiou_1@yahoo.com.

¹ Immanuel Kant, *Critica rațiunii practice*, București, Editura Științifică, 1972, p. 252.

Orice încheiere are ceva din natura absolutului, iar atunci când ea îmbracă forma de *Concluzie*, putem fi siguri că avem în față cuvântul ultim al autorului, gândirea sa ajunsă la final, adevărul operei. Tot ce precedă concluzia are valoarea pregătirii.

*

Când trebuie să spună un ultim cuvânt, de încheiere și sinteză, pentru *critica rațiunii practice*, tot ceea ce spusese științific despre cer este abandonat. Kant se dezinteresează, în această ultimă confesiune, nu numai de tot ceea ce descoperise și socotise anterior important, se dezinteresează, în egală măsură de descoperirile altora. Niciuna dintre tezele și ideile îndrăznețe din *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels*, nimic din ceea ce i se păruse cândva important la Galilei și Newton nu este prezent – nimic, nicio referire. Pur și simplu poziția științifică este abandonată făcând loc unui *Weltanschauung* nou în care dezavuarea științei pare să fie opțiunea la zi.

Care este conturul acestui *Weltanschauung* și, mai ales, pot cele câteva note prezente aici, susține, cu adevărat, așa ceva? Când vorbim despre o astfel de construcție, desemnată în limba germană ca *Weltanschauung*, impresia este de edificiu amplu, dotat cu o măreție arhitectonică gravă. Nicio altă limbă nu posedă un cuvânt similar care să impună așa cum o face cuvântul german. Tocmai de aceea prezența sa pe terenul moralei și al unei încheieri la morală necesită interogații și lămuriri.

Pentru început, este evident că un astfel de cer nu este cel care i-a adus lui Kant gloria. Este un alt cer, iar prezența lui aici, nu poate fi decât surprinzătoare. Care să fie motivele despărțirii de un subiect în contul căruia Kant lucruse decenii, ba chiar primise confirmarea comunității științifice a timpului cucerind o glorie la care abia de mai putea visa?

Indiferent de motivele unei astfel de renunțări și în privința cărora nu putem decât specula în absența unor mărturii clare, ceva îl nemulțumea pe Kant. Nu era știința, căreia Kant îi făcuse în permanență reverențe elogiind-o, poate peste măsură, suficientă? Nu formula ea un adevăr suficient de puternic încât nici-o altă contribuție să nu fie necesară? Sau era metafora, tocmai ea, care putea ceva mai mult decât știința? Să fi intervenit în concepția lui Kant o mutație de asemenea anvergură încât renunțarea la știință să fie suficient de clară încât trecerea la metaforă să fie necesară?

Nu putem ști motivele unei astfel de renunțări. Tot ce știm, cu adevărat, este că fapta s-a produs.

Pentru început, ne aflăm în postura cititorului onest care își pune probleme: nu poate să înțeleagă de ce Kant a abandonat știința în marginea cerului optând pentru metafora lui. Ce fel de cer este acesta care nu mai umple spiritul de interes epistemologic și nici măcar de curiozitate alimentată științific?

Nicio metaforă nu trebuie citită în cheie epistemologică din moment ce nașterea ei se datorează sensibilității și artei. Când vorbește despre *cerul înstelat*,

Kant folosește metafora. Sufletul său este emoționat, plin de admirație și venerație. Nu este, de aceea, nimic contrariant pentru regimul metaforei când el precizează: „Pe ambele nu am voie să le cercetez și să le presupun numai, ca și când ar fi învăluite în întunecimi sau situate în extravagant, în afara orizontului meu; le văd în fața mea și le leg nemijlocit cu conștiința existenței mele”. Cercetarea nu trebuie să fie în sine, postulând un regim rece al acestora în care eul nu are ce căuta, dimpotrivă.

Este o declarație nouă, inedită în raport cu vechile presupoziii care îl duseseră la știință. Pentru știință nu avea nevoie să raporteze nimic la sinele său și orizontul imediat al vieții. Cerul științei nu implica nimic de felul prezenței sale *în fața mea* și nici sentimentul *legăturii nemijlocite cu conștiința existenței mele*. Astfel de lucruri nu puteau decât să împiedice exercițiul epistemologic pur.

Or, ceea ce era eliminat altădată ca subiectivitate, este acum chemat. În jurul acesteia se dă acum bătălia. Cerul nu va mai fi cercetat în sine, ci strict ca valoare a sa pentru mine: cum mă afectează și entuziasmează, cum mă umple de admirație și venerație. Un astfel de cer se adresează pentru prima dată lui Kant în calitate de ființă sensibilă, aptă să fie afectată de fluxul schimbător și variabil al acestuia.

Nu este de gândit că cerul astronomic de odinioară s-ar fi putut adresa unui astfel de destinatar.

Pur și simplu, Kant face loc cerului meteorologic al cărui adevăr se dezvăluie exclusiv omului meteosensibil dispus să-și deschidă simțurile vremii schimbătoare, variabile și dinamice. Cerul de odinioară era static chiar și atunci când se ținea cont de variațiile sale. Era static în totalitatea ființei și schimbărilor sale fiindcă nu implica nimic de felul sinelui.

Noul cer nu privește nimic de felul cerului în sine (având, acum, puțin din încărcătura noumen-ului!), ci al cerului pentru noi. Or, un astfel de cer este unul care se schimbă neconținut de dimineața până seara. Nici măcar în cursul nopții nu este mai ferit de schimbare, încât varianta *cerului înstelat* nu este decât una între altele. În timpul nopții cerul înregistrând sute, poate mii de variații, parcurgând în calm – doar pentru noi! – varianta sa *instelată*.

Un astfel de cer *începe din locul pe care-l ocupă în lumea sensibilă externă*. Celălalt, astronomic, nici gând să poată începe din marginea subiectului sau a locului pe care acesta îl ocupă în lume. Subiectul nu se afla la marginea lumii și nu condiționa derularea cosmică a acestuia de sine. Nici nu *lărga conexiunea în care mă aflu*.

Cerul astronomic nu producea sentimentul nimicniciei pe care îl produce noul cer: *lumi peste lumi și sisteme peste sisteme*. Întreaga producție a acestui cer se reducea la adevărul științei și atât. Eul nu avea ce să caute în acest adevăr care nu îl privea.

*

Niciuna dintre actualele circumscrieri subiective ale cerului nu puteau fi așadar prezente anterior. O teorie științifică a cerului nu avea ce face și nu se putea edifica pe presupozitiile subiective de existență ale cerului în felul în care sunt

enunțate acum: 1) *existența sa în interiorul orizontului meu*; 2) *prezența lui în fața mea* și 3) *caracterul nemijlocit al prezenței sale în raport cu conștiința existenței mele*. Putem gândi că *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels* s-ar fi construit pe astfel de premise rămânând ceea ce a fost? Nicidecum. Exercițiul este imposibil, iar o forțare a lui este de natură să contrarieze orice facultate a inchipuirii.

Cele câteva pasaje secundare în care notele subiective sunt prezente în scrierile de astronomie ale lui Kant nu au alt scop decât de a face scrierea mai atractivă. În *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels, oder Versuch von der Verfassung und dem mechanischen Ursprunge des ganzen Weltgebäudes nach Newton'schen Grundsätzen abgehandelt* se poate citi ceva de felul: „Jederman, der den bestirnten Himmel in einer heiteren Nacht ansieht, wird denjenigen lichten Streif gewahr, der durch die Menge der Sterne, die daselbst mehr als anderwärts gehäuft sind, und wegen der sich in der grossen Weite verlierenden Kenntlichkeit derselben, ein einförmiges Licht darstellt, welches man mit dem Namen der Milchstrasse benannt hat”². Aparent, o mai veche introducere a eului și subiectivității și afectării acestora. O recunoaștere a lor, s-ar zice. Numai că este aparentă și contingentă. Eul și subiectivitatea nu joacă aici nici un rol iar de o astfel de implicare lucrarea se putea lipsi fără nici un fel de prejudiciu la nivelul cărții.

*

Pe mormântul lui Kant de la Königsberg, executorii săi testamentari au pus cuvintele de încheiere ale *Criticii rațiunii practice*: „Două lucruri umplu sufletul cu mereu nouă și crescândă admirație și venerație, cu cât mai des și mai stăruitor gândirea se ocupă de ele: **cerul înstelat deasupra mea și legea morală în mine**”. Nu dețin nicio informație dacă un astfel de citat exprimă voința expresă a lui Kant sau opțiunea aleatorie a executorilor săi testamentari. Dacă citatul aparține lui Kant, atunci adevărul, în opinia sa, achiziția decisivă a gândirii sale nu este cerul despre care a scris în *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels*, și care i-a asigurat o glorie pe care a împărțit-o cu Laplace. Nici măcar nu este cerul socotit ca ocupant **de jure** al științei sau astronomiei.

Cerul de pe mormântul lui Kant, în varianta opțiunii sale pentru un astfel de epitaf, este adevărul ultim, adevărul care nu poate fi scos din legătura sa cu subiectivitatea și sinele, care nu poate fi scos din legătura cu mine și maniera de înregistrare a variațiilor sale. Un astfel de cer este cerul meteorologiei iar opțiunea lui Kant pentru el este încredințarea că meteorologia și înscrierea noastră în circuitul schimbărilor sale este adevărul cel mai important. **Adevărul meteorologiei, într-un astfel de crez, este absolutul.**

² Immanuel Kant, *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels, oder Versuch von der Verfassung und dem mechanischen Ursprunge des ganzen Weltgebäudes nach Newton'schen Grundsätzen abgehandelt*, Leipzig, Verlag von Wilhelm Engelmann, 1890, p. 4.

*

Cerul-epitaf este cerul simțurilor elementare perceput empiric în plimbările și dispozițiile sensibile activate cotidian în cursul celebrelor plimbări ale lui Kant. Fie vară, fie iarnă, Kant își făcea plimbarea, își ascuțea simțurile și le punea la încercare. Nu trecea absent prin intemperii fără să le înregistreze. Erau plimbări pe vreme bună sau rea, în cursul zilei, lăsând pe seama nopții înregistrarea variațiilor nocturne ale vremii.

Pentru plimbările de zi, nu a lăsat nimic memorabil, nu a spus nimic referitor la ziua senină, la vremea frumoasă sau mohorâtă care să-i trezească un sentiment de admirație sau repulsie. Este adevărat, întinderea și adâncimea cerului nu putea fi înregistrată mai viu ca în timpul nopții. Orizontul care, în plină zi, îi putea spune ceva despre întindere și nemărginire, nu a fost consemnat ca stimulent al sinelui.

Noaptea, în schimb, noaptea senină și luminată, cerul înstelat, a avut, în cine știe ce nopți, valoarea unei revelații. Nu putem să-i atribuim lui Kant, în marginea cerului înstelat, traseul unei descoperiri științifice sau metodice. Dimpotrivă, un astfel de adevăr, mai degrabă a irupt cu forța unei revelații, a unui extaz sau ceva instantaneu. Atunci când s-a formulat metafora decisivă, Kant era ființa meteosenzibilă care înlocuise complet spiritul său științific. Era un om ca toți oamenii: care simte și se entuziasmează, care se lasă pătruns de vraja nopții în felul în care numai poeții și misticii o pot face. Cândva îl detestase pe marele mistic al nordului Emanuel Swedenborg. Cel ce purta același nume cu al său: om al lui Dumnezeu, în exercițiile sale mistice se găsea, la vremea respectivă, mai aproape de ceea ce Kant avea să descopere într-un târziu: propriul adevăr. În lunga diatribă la adresa lui Swedenborg, Kant anticipează propriul capăt de drum. Este răzbunarea târzie a acestuia asupra lui Kant: **vei săruta unde ai scuipat!**

Un astfel de cer, venit aici surprinzător, are un conținut cu totul diferit de cerul revelației mistice. Dacă revelația și extazul descoperă și manifestă uimire cu privire la natura obiectului: veșnic, imuabil – Dumnezeu însuși –, cerul lui Kant se situează la antipod: variabil, aparținător eului și sensibilității, descoperit în consonanță cu propria natură a acestora.

*

Un astfel de cer, este cerul absolut al pasiunii, cerul iubit și evaluat senzitiv prin valoarea pe care o imprimă simțurilor, cerul în condiția absolutului omenesc.

*

O metaforă nu poate trimite spre exactitatea științifică a astronomiei, ținta ei este, mai degrabă, starea variabilă a obiectului meteorologiei, cerul mereu schimbător, imposibil de prins în știința tuturor timpurilor. Abia în modernitate variația meteo a cerului a încetat să uimească și să sperie. **Particularitatea timpului nostru este strict de natură meteorologică: capacitatea de a fixa variația** – obsesia tuturor veacurilor care ne-au precedat. Cu aceasta s-a pus punct timpului generator de metafore, apoftegme și enunțuri de toate felurile legate de vreme.

Meteorologia a ieșit de sub tutela spaimei, a imprevizibilului generator de teroare și moarte. Abia odată cu această mutație cu adevărat revoluționară, râul lui Heraclit, veșnic schimbător, se unifică cu ființa imobilă a lui Parmenide într-unul și același sentiment calm al identității. Nu numai ceea ce este stabil relaxează, o poate face și ceea ce este schimbător, variabil, cu precizarea: instabilul nu mai vine pe nepregătite, nu mai este necunoscutul. Variabilul poate fi prevăzut, preîntâmpinat și, din necunoscut cum era, devine de-al casei – intimul.

*

Importanța mea de creatură animală, spune Kant, în continuarea celor citate, este dată de capacitatea de a restitui, de a redeveni ceea ce a fost, *materia din care a devenit*. Animalul, înainte de a fi descris științific este raport cu spațiul și timpul, cu variațiile acestora, întindere și meteorologie.

O notă elegiacă este, din nou prezentă aici. Avem, acum, un Kant ușor predispus depresiei. Un alt fel de a spune: *din țărână ai venit, în țărână te vei întoarce!* Kant o spune științific, semn al vechii sechele științifice: *din materie am fost făcut, în materie mă voi întoarce* – în asta constă importanța mea de creatură animală! Așa să fie: ce fel de importanță este acolo unde nu există decât egalitate cu sine a obiectului? Ce fel de importanță acolo unde nu este nimic decât ceea ce a fost? O astfel de trufie este amendată și făcută cu neputință de jelania Ecclesiastului: *nimic nou sub soare! Totul este zădărnice!* Or, acolo unde Ecclesiastul vede zădărnice, Kant vede importanță.

Despre ce importanță mai poate fi vorba acolo unde eul meu laolaltă cu sinele se umple de admirație în fața unui „cer înstelat care începe cu exactitate din locul pe care-l ocup în lumea sensibilă externă și lărgiște conexiunea în care mă aflu, în spațiul imens de lumi peste lumi și de sisteme peste sisteme...”.

În afara ușoarei note de depresie pe care, credem, că o descoperim în text, nici-o importanță... Nimicnicie și iar nimicnicie. Același sentiment de nimicnicie și pustietate pe care îl citea Pascal în *tăcerea spațiilor infinite* care nu reușea decât să-l *însăimânte*.

Din comparație, pe lângă identitatea depresiei în fața infinității, o notă stranie pentru Pascal, îl pune pe Kant în altă lumină, poate mai indulgentă: dacă Pascal descoperirea tăcerea înspăimântătoare într-un infinit pustiu, înseamnă că Dumnezeu lipsea, cumva nu exista.

Pentru credinciosul, catolicul Pascal, o astfel de implicație era greu de suportat dar, pe de altă parte, nu poate fi înlăturat nimic din ceea ce aceasta dezvăluie: raportul precar cu credința. Nu poate fi credincios cel care crede că în infinitul lumii nu se găsește nimic altceva decât ceea ce sperie. Un scenariu, mai degrabă, de horror cosmologic și cosmogonic decât creaționist!

*

Niciodată, pe parcursul celor trei *critici* și al celor anterioare, Kant nu a făcut trimitere la sine sau la eu. Rarele incidente cu un astfel de subiect nu au dus la alt fel de descoperiri decât cele prevăzute în programul său epistemologic. De astă

dată, în cuvântul de încheiere al sistemului etic, face trimitere la eu și sine. Cum se explică așa ceva? Simplu, de astă descoperind cerul și variațiile acestuia, descoperă sinele și eul ca direct afectate. Iar rezultatul afectelor este admirația și venerația. Nici când înainte, niciuna dintre descoperirile sale nu reușiseră o astfel de performanță: să-l umple de admirație și venerație.

Așadar, sinele și eul descoperite de Kant la venerabila vârstă de 76 de ani sunt provenite direct din descoperirea meteorologiei. De ce nu a făcut Kant mai demult o astfel de descoperire? De ce nu și-a descoperit sinele odată cu *Critica rațiunii pure*? Simplu: pentru că în *Critica rațiunii pure* nu se alocă nici un loc meteorologie. Abia când acesteia i se permite iruperea în stratul afectelor, se poate vorbi despre un eu kantian.

Cunoașterea de sine a lui Kant este rezultatul admiterii ființei meteosensibile. Documentul unei astfel de apariții este partea finală a *Criticii rațiunii practice*, cu alte cuvinte, *Concluzia*.

*

Kant pare mai departe ca oricare alt filosof de discursul subiectiv. O spune explicit în *motto*-ul mării sale cărți: *Asupra noastră păstrăm tăcere*. Despre orice va fi vorba în *Critica rațiunii pure*, eul nu va fi prezent. Cine deschide această *Critică* cu gândul de a descoperi acolo un Montaigne? Nimeni. Nu sunt șanse și așteptări ca la un astfel de autor, în chip declarat împotriva eului, să poată fi vorba despre picantul sine și avatarurile lumești ale acestuia. Căci sinele și eul locuiesc în lume, sunt locatarii declarați și înregistrați ai acesteia spre deosebire de rațiune și intelect, mereu interesate de un dincolo al lumii, de transcendența acesteia și Dumnezeu.

Cu astfel de facultăți, nicio șansă de a descoperi ceva despre sine, despre lume sau istorie, expresii unice ale faptului de a fi în lume, ale variațiilor acesteia. Nu rațiunea și intelectul trebuie să fi fost facultățile de bază care să-i fi dezvăluit lui Heraclit formula sa a lumii: râul veșnic curgător.

*

Nu poate fi, de aceea, decât uimitor, atunci când întâlnești, la o dată precisă, o astfel de răsturnare în urma căreia, să-ți apară brusc în față, ca subiecte legitime, eul și sinele kantian. Ce fel de produse sunt acestea, îți spui? De unde au apărut? Și cum se explică? Au ceva din natura producțiilor extraterestre ale modernității degenerare mitologic, ceva din natura, neluată în discuție, până acum, a misticilor.

Mai mult, în contul acestora se spun lucruri atât de înalte, atât de frumoase cum niciodată înainte nu se spusese. *Critica rațiunii pure* nu păruse niciodată să se situeze la o astfel de înălțime încât să umple sufletul de admirație și venerație, iar despre Dumnezeu, mai degrabă se spusese ceva jignitor decât înălțător.

Avem de-a face cu o falie pe care nu o putem nicicum explica prin intermediul programului kantian asumat.

*

O concluzie tăcută, așa a părut să fie încheierea pe care Kant a dat-o aici gândirii sale. Posteritatea nu a fost impresionată de o astfel de concluzie. Cum se explică atenția masivă care s-a dat dezbatelor *critice*, și puțina atenție care s-a dat încheierii de față?

Fiecare idee din *Critici* a fost însoțită de declarații zgomotoase, de ample prezentări, rațiuni peste rațiuni, legături de toate felurile, nimic concentrat, nimic eliptic, nimic ascuns. Nu se găsește, în cele trei *critici*, nimic ezoteric. Totul este pe față, argumentat cu vârf și îndesat, reluat, amplificat, întărit în fel și fel de variante.

Spre deosebire de acestea, ceea ce spune *Concluzia* de față este atât de diferit, atât de lipsit de dezbateri și argumente, cu atâta încredere în sine și ceea ce declară, în afara oricăror argumente, încât diferența de prezentare ar fi trebuit să surprindă. Nu a făcut-o.

Posteritatea a fost impresionată de programele vaste, amply anunțate (ai, aproape, senzația a ceva gălăgios, zgomotos!), de caracterul public al acestora, încât, atunci când s-a dat citire unui program de susținere privată a unei idei, posteritatea își epuizase potențialul de toleranță față de Kant. Îi era suficient ceea ce acesta declarase ca variantă *critică* a gândirii. Ceea ce se anunță acum altfel – privat și nu rezultat al rațiunii sau intelectului! – inconfortează, greu de asimilat și pus alături de vechea gândire prin rațiune și intelect. Or, **acum, Kant vorbește despre eu și sine în loc de rațiune și intelect, iar acestea dezvăluite nu reflexiv, metodic, ci prin afectarea ființei ordinare așa cum este afectată simțirea de un cer înstelat sau de unul încărcat, de ploaie sau furtună, viscol sau ger, pe scurt, un adevăr dezvăluit meteorologic.**

*

A vorbi despre ceea ce-l impresionează pare să fie valabil pentru un tip de filosof cu care filosofia lui Kant nu avea nicio afinitate. Or, avem acum infirmarea unei astfel de preconcepții. Kant a vorbit despre sine, dar a făcut-o altfel decât odinioară. Nu a adus în joc argumente și silogisme, nu a făcut demonstrații, nu a scris nici măcar o nouă critică, de astă dată, a cunoașterii de sine.

A procedat mult mai simplu prin intermediul unor enunțuri aproape lapidare, pe mai puțin de două pagini. Un exercițiu atipic! Dacă așa ceva ar fi apărut după moartea lui Kant, ca note ale studenților sau manuscrise rămase, imediat suspiciunea de inautenticitate și-ar fi făcut loc.

A vorbi despre ceea ce-l impresionează – este una. În contul acestui afect pot intra o mulțime, la limită, totul poate impresiona. A vorbi despre ceea ce-l impresionează pe cineva, anume *cerul* este ceva precis. **Cerul înstelat impresionează în calitate de selecție meteorologică a vremii.** Numai un cunoscător, în calitate de pătimitor al vremii, poate face selecția și recomanda cerul ca sursă a impresionării. Meteorologic, harta cunoașterii înseamnă suferință a stărilor și variațiilor meteo, succesiune a afectelor cauzate de meteorologie.

De ce un alt fel de cer, cel științific, nu impresionează? Pentru că lipsește subiectul impresionării. În știință, eul și sinele nu au ce căuta. În epistemologia

modernă, există vaste programe și explicații care arată limpede că nu se poate face știință cu eul și sinele, cu atât mai mult cu impresiunile acestora.

Cerul cunoașterii nu impresionează, cel mult interesează iar axa interesului este strict științifică.

*

Cerul înstelat nu aparține științei, aparține reveriei și afectelor, structurii noastre meteosensibile. Acestea îi datorează Kant ultimul adevăr – adevărul absolut.

*

Ce este acest *cer* se poate deduce din faptul că el a devenit textul sacru prin care Kant a fost livrat posterității: epitaful mormântului său. Vehicolul prin care el a fost inclus în tradiție este cerul înstelat de care s-a declarat impresionat. Voința de adevăr a lui Kant a coincis cu voința posterității: adevărul este rostit prin intermediul impresiunii noastre de către meteorologie.

O nouă măsură a adevărului dezvăluie Kant: nu adevărul din tradiția aristotelică – corespondență de realitate și exprimare, nu adevărul rostit de știință ca formulă matematică sau adevărul în cine știe ce altă accepție. Adevărul este ce impresionează, sursa impresiunii. Aici, adevărul este cerul înstelat. Măsura adevărului este meteorologia, declarată public de către Kant, măsură unică, după ce anterior testase alte măsuri: rațiune, intelect etc.

*

Nu era cerul științei, el însuși un absolut, mereu egal cu sine, într-o identitate cum nici-o alta nu putea fi? Sau nu putea fi un astfel de cer mai absolut decât cerul impresiilor, din moment ce acesta, ultimul, era mereu în schimbare, nepermițând, ca râul lui Heraclit, extragerea niciunui adevăr?

Nu, din moment ce acesta, adevărul științei, nu figura în forma cuvântului de pe urmă, a adevărului final, a ultimului cuvânt, nicăieri. Lui nu i se alocă nicio încheiere, nicio închidere de forma adevărului ultim. De aceea, la el se și renunță.

Orice concluzie este expresia fermă a adevărului încheiat. Un adevăr de tip concluzie este rezultatul tensiunilor depășite și rezolvate, al dezbaterilor parcurse din premise. Adevărul științei nu este nicăieri prezent într-o astfel de configurație silogistică (la Kant).

*

Cerul înstelat, cerul senin, întunecat, acoperit, însoțit... vastă gamă a tipologiei cerului!...

Nu era posibil un astfel de cer: *instelat*, dacă în prealabilul său nu s-ar fi făcut cunoștință cu stările sale variabile, dacă nu s-ar fi admis pluralitatea, mutabilitatea și diversitatea.

*

Până la un punct, cerul lui Kant se confundă cu cerul lui Galilei și Newton, cu cerul tuturor astronomilor și oamenilor de știință: cerul lipsit de stele, scos din

meteorologie, identic cu sine, cartografiat cu precizie pe vasta întindere a spațiului cosmic.

De la un punct încolo, determinat cu precizie de momentul în care Kant a făcut descoperirea revoluționară a stelelor și amplasamentului lor pe cer, despărțirea de **Galilei et comp.**, a devenit inevitabilă. Curiozitatea și interesul său pentru cer a făcut loc admirației și venerației. De acum, apropierea de cer se face prin intermediul altor instrumente. Rațiunea și intelectul sunt înlocuite de afecte. Raționalitatea este înlocuită de meteo-sensibilitate. Ambele produc câte un adevăr, numai că acesta nu este unul și același. Unul este adevărul rațiunii și intelectului, altul adevărul meteo-sensibilității. Unul satisface, altul impresionează.

Niciodată Galilei sau Newton nu ar fi avansat până acolo încât să susțină un discurs a cărui substanță să fie *venerația*. Într-un astfel de discurs, cerul și-ar fi descris adevărul în natura sa substanțială, dincolo de orice manifestare a venerației și dincolo de orice subiectivitate. Singura incitare pe care cerul le-o aducea acestora era strict științifică. Alte daruri ale acestuia nu-i transformase în poeți lirici sau mistici ai boltei înstelate sau senine.

*

Raționalismul lui Kant conține în sine o breșă. Încă nu s-a luat în calcul socotirea tuturor costurilor la nivel de sistem, cât anume îl costă pe Kant excepția de la raționalism atunci când se lasă impresionat de simțuri și concluzia acestora și nici dacă nu cumva prețul este atât de mare încât sistemul își riscă, odată achitat costul, prăbușirea.

Cât de raționalist rămâne cel care se trezește dintr-o dată pătruns de sentimentul religios al venerației? Raționaliștii, consecvenți principiului declarat, nu admiră, nu venerază și nu se închină. Toate aceste sentimente aparțin celorlalți, oamenilor obișnuți. Raționaliștii nu le aparțin acestora. Ei nu au nimic obișnuit. Rațiunea îi scoate dintr-o astfel de apartenență de duzină, firească amplasându-i în lumea exclusivistă a rațiunii. Strict acesteia îi sunt exponenți, devoți și închinători. Executând toate acestea, ei devin ființe pure, puțin sau deloc corporale, îngeri pământeni ai rațiunii transcendente.

Breșa: *cerul înstelat, sisteme peste sisteme, lumi peste lumi...* Toate trezesc sentimente de admirație și venerație. A venera înseamnă a prețui ceva până la cota sacralui. Venerând un lucru, atunci când nu este idolatrie, îl sacralizezi plasându-l în organizarea divină a lumii și acordând divinității dreptul de a governa în continuare lumea. Galilei, Newton, Kant (până la un punct) cercetând cerul nu venerază, nu acordă divinității secretul lumii.

Nici Pascal nu venerază atunci când, pus în fața tăcutelor spații infinite, se arată înspăimântat. Strict, lumea fără Dumnezeu poate să sperie. **Ceasul rău al ateismului** a fost cel care, în nopțile mistice ale lui Pascal, înspăimânta. Nici măcar marele adversar al lui Dumnezeu nu reușește o astfel de spaimă. Singurătatea lumii, adică lumea fără guvernare și fără ispită înspăimântă.

Hegel, mai puțin dispus decât Kant la venerație și credință, vorbește, în contul aceluiași subiect: *lumi peste lumi, sisteme peste sisteme*, de infinitul rău,

infiniul de tip aritmetic obținut printr-un continuu adaos, printr-o infinită adunare a aceluiși lucru. Acest infiniu rău nu-i trezește lui Hegel nimic de felul venerației, doar o singură și clară dezaprobare de natură cerebrală.

Estetica lui Kant și condiționarea ei meteorologică

Convenim că există două estetici, așa cum există două obiecte avute în vedere ale acestora. Mai întâi, o estetică redusă, firavă, schematică, estetica cerului tratat științific, desconsiderată și niciodată formulată expres în termeni de estetică, și o estetică amplă, puternică, formulată sub impresia fermă a simțurilor stimulate de meteorologie.

În contul celei dintâi, vom avea o estetică de natură abstractă, a cifrelor și ecuațiilor în care numerele și simbolurile se vor înlănțui în configurații care, pe lângă adevărul pe care trebuie să-l slujească, pot fi și frumoase, aducând în față o sarabandă a ordinii matematice, frumusețea cifrelor care se succed și înlănțuie încheind în rezolvări simbolice. O estetică fără obiect, a aritmeticii pure, a naturii numărului și simbolului, una în care se derulează mecanica și forma pură. Estetica goală de conținut, cu referent în sine, mai degrabă auto-referențială.

Cealaltă estetică, rod implicat al revelației senzitive a cerului, cu rădăcină în parcurgerea variațiilor meteorologice, aduce în față plinătatea lumii. De unde, în estetica abstractă a cerului astronomic nu putea fi indicat nimic, nici un conținut concret, doar lume goală, formă, în noua estetică lumea se umple de conținut, debordează, deja este strâmtă, îngustă, prea mică pentru un conținut infiniu diversificat și multiplicat. Orice lucru concret se angajează în concursul reprezentării estetice. Totul este sau poate fi frumos. Totul impresionează, place sau farmecă, îngrozește sau stârnește repulsie antrenând neîncetat sentimentele.

În cealaltă estetică, nici un sentiment nu era dat, estetica era coerciție logică, principiu estetic strict. În estetica nouă, conținuturile lumii, natura, mediul ambiant, artefactele, mediul intim, toate se întind pe masa de oferte a lucrurilor concrete. Existența, în infiniutatea exemplarelor sale este valorificată estetic. „Contemplarea naturii, forma frumoasă a unei flori de câmp, a unei păsări, a unei insecte etc.”³ sau, în habitatul propriu, unde nimic nu rămâne la nivelul naturii căci, „doar în societate apare nevoia de a nu fi doar simplu om, ci în felul său un om rafinat (începutul civilizației)”⁴ se cultivă interesul pentru cele frumoase. „Astfel, la început se consideră importante și se acordă un mare interes în societate doar atracțiilor, de exemplu culorilor pentru pictarea corpurilor (roșu aprins la caraibi și cinabru la irochezi) sau florilor, scoicilor, penelor de păsări frumos colorate, cu timpul însă și formelor frumoase (la bărci, haine etc.) .../.../ În cele din urmă, civilizarea care a atins punctul culminant face din aceste forme opera principală a înclinației rafinate”⁵.

³ Immanuel Kant, *Critica facultății de judecare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 194.

⁴ *Ibidem*, p. 192.

⁵ *Ibidem*.

*

Newton, Galilei sau, în cele din urmă, Einstein (ale cărui gusturi estetice sunt mai ușor de conturat!), cu toții adepți declarați ai unei estetici a numărului – frumusețea sistemului de ecuații –, ai lumii egale cu sine, supuse principiului identității. Ceilalți, ultimul Kant, descoperă *cerul înstelat* și, odată cu vraja acestuia, estetica meteorologică: frumusețea *cerului înstelat*.

Un tabu se abătuse asupra sinelui și cunoașterii de sine atunci când *Critica rațiunii pure* părea să fie ultimul cuvânt. *Motto-ul Criticii rațiunii pure* este edificator: *asupra noastră păstrăm tăcerea*.

Pentru cât timp să păstrăm, însă, tăcerea? Definitiv sau temporar? Este de așteptat un timp când tăcerea cu privire la sine va fi anulată și locul ei va fi luat de o lungă și gălăgioasă exprimare a sinelui? Este de așteptat un sine vorbăreț care nu va înceta să se dezvăluie așternând în fața noastră o panoramă a cunoașterii extinsă la un nivel atât de amplu cum nu reușise critica?

Atunci, în datele criticii radicale, lumea își impusese propriile urgențe din care sinele era exclus: trebuia vorbit despre lume, și încă în mod critic. Cunoașterea de sine nu poate fi edificată în circumstanțele în care se decide să se tacă în privința sinelui.

Odată cu revelația *cerului înstelat*, lucrurile se schimbă. Sub magia acestuia se petrece nașterea sinelui și cunoașterii de sine. Niciun motto nu mai prevede că sinele este subiect de interdicție. Tăcerea⁶ este spartă: „Două lucruri umplu sufletul cu mereu nouă și crescândă admirație și venerație, cu cât mai des și mai stăruitor gândirea se ocupă de ele: **cerul înstelat deasupra mea și legea morală în mine**”. Confesiunea este completă!

THE STARRY SKY, OR, THE ROLE OF METEOROLOGY IN KANT'S EXPLORATION OF SELF-AWARENESS

(Abstract)

Starting from the famous epilogue to Immanuel Kant's *Critique of Practical Reason*, where the sky appears to be a guide to our moral consciousness, the author of the present article identifies two stances in Kant's thinking: 1) The sky as an object of his scientific research and 2) The sky as a guide to moral consciousness. The latter introduces in Kant's thinking the role of meteorology in establishing and crystallizing self-awareness.

Keywords: meteosensitivity, Kant, self-awareness, sky, law.

⁶ Stranie întâlnire între Kant și Hamlet în marginea tăcerii și a referentului acesteia. Atunci când, în finalul piesei lui Shakespeare, Hamlet moare, invocă tăcerea cu privire la sine. Ultimele cuvinte sunt despre ordinea politică a lumii și cine o va reprezenta, adică tot ce poate fi mai departe de subiectivitate: *Dar Fortinbras, vă spun, va fi alesul. Așa să-i spui. /.../*. Iar în privința sa, a sinelui și prezenței sale pe harta cunoașterii, nimic: *restul e tăcere*.